39 MAG
NN02963
71230 1999-01-13 96633
CA
571

landbouwuniversiteit

omgaan met rampen

prof.dr.ir. Georg E. Frerks

OMGAAN MET RAMPEN

door prof.dr ir Georg E. Frerks

INAUGURELE REDE

Uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
bijzonder hoogleraar in de Rampenstudies
aan de Landbouwuniversiteit te Wageningen op
3 december 1998

In dankbare herinnering aan mijn ouders

OMGAAN MET RAMPEN

Mijnheer de rector magnificus, dames en heren,
gewaardeerde toehoorders,

Inleiding

Omgaan met rampen! De actualiteit van de afgelopen maanden, eigenlijk die van het gehele jaar 1998, heeft onze neus weer op de trieste waarheid gedrukt: we kunnen ons als mensheid niet aan rampen onttrekken. Terwijl veel landen nog bezig waren de gevolgen van *El Niño* het hoofd te bieden, werden Bangladesh en China getroffen door enorme overstromingen en richtte de orkaan *Mitch* een maand geleden onvoorstelbare rampspoed aan in Midden-Amerika. Tegelijkertijd vinden overal ter wereld verwoestende conflicten plaats met desastreuze humanitaire gevolgen en komt er op dit moment op meerdere plaatsen ernstige hongersnood voor. Natuurrampen en conflicten uit voorgaande jaren hadden bovendien wereldwijd al geleid tot ongeveer 40 miljoen vluchtelingen en ontheemden.

Omgaan met rampen is dan ook een noodzaak van de eerste orde. Hoe beter we met rampen of noodsituaties weten om te gaan, hoe minder slachtoffers er vallen. Misschien is het wel mogelijk rampen geheel of gedeeltelijk te voorkomen. In deze rede wil ik met u stilstaan bij het onderwerp van mijn leerstoel: Rampenstudies.

Het vak Rampenstudies, zoals dat sinds een jaar aan de Landbouwuniversiteit Wageningen wordt gegeven, beoogt de oorzaken, het verloop en de consequenties van

noodsituaties te begrijpen. Hoe schat de bevolking de risico's zelf in en hoe gaan de getroffen groepen zelf met rampen om? Hoe werkt de noodhulpverlening, inclusief maatregelen op het terrein van preventie en rehabilitatie? Hoe wordt de bevolking eigenlijk bij die hulpverlening betrokken? Rampenstudies werkt vanuit een maatschappijwetenschappelijke invalshoek. De sociale en politieke aspecten die het ontstaan en de gevolgen van rampen bepalen, en ook van invloed zijn op het hulpbeleid en de uitvoering van de hulpverlening, krijgen in de analyse de nadruk. Het accent in het onderzoek en onderwijs ligt verder op landelijke gebieden in de ontwikkelingslanden.

In deze rede schets ik u eerst de mondiale context van rampen, m.n. die ten gevolge van gewapend geweld, maar ook natuurrampen. Dan wil ik u iets vertellen over de verschillende soorten rampen, hun verspreiding en de verklaring van hun ontstaan. Hierbij staat het begrip kwetsbaarheid van de betrokken bevolking centraal. Daarna ga ik in op mijn eigenlijke onderwerp: het omgaan met rampen, door de getroffenen en door middel van externe interventies. In de loop van het verhaal zal ik steeds proberen de positie van de leerstoel Rampenstudies duidelijk te maken.

De mondiale context

Dames en heren, we weten het allemaal: er zijn grenzen aan de maakbaarheid van de samenleving. Soms lijkt het er op of er van enige rationaliteit, van enig verstandig beleid, van enige sturing in het geheel geen sprake meer

is. Apocalyptische beelden uit de gehele wereld laten zien hoe tallozen de dood worden ingejaagd in landen waar haat en geweld regeren, waar overheden ontbreken om de orde en vrede te handhaven, of deze zelf een terreurbewind uitoefenen.

Natuurlijk zijn natuurrampen en geweld en oorlog geen nieuw gegeven. De geschiedenis spreekt boekdelen: lees de Bijbel, en denk aan het Romeinse Rijk, de Zwarte Dood in de Middeleeuwen, de grote hongersnood in Ierland in het midden van de vorige eeuw. In de twintigste eeuw vormden de Wereldoorlogen, de slachtoffers van de regimes en hongersnoden in Rusland en China, de deling van het Indiase subcontinent, de onderdrukking van het onafhankelijkheidsstreven in de 'Derde Wereld' even zovele voorbeelden van rampspoed en gewelddadig conflict. Toch was er in de loop van de tijd het idee ontstaan dat veel van deze ellende kon worden uitgebannen.

Paradigma's tussen ontwikkeling en rampspoed
Dit kon worden bewerkstelligd door de vorderingen in de techniek en medische wetenschap, door het afsluiten van allerlei verdragen en het opzetten van de Verenigde Naties (VN) en andere internationale organisaties, en een ongekende economische groei en internationale ontwikkelingssamenwerking. Aan deze benadering lag een optimistisch paradigma ten grondslag, namelijk dat van een bijna lineaire vooruitgang, die min of meer planmatig kon worden bereikt door de inzet van economische, sociale en juridische instrumenten binnen een situatie van relatieve stabiliteit en maatschappelijke orde.

Ontwikkeling als een geleidelijk proces van vooruitgang was in deze gedachtegang het normale patroon, en natuurrampen en conflicten werden gezien als een irritante, maar tijdelijke onderbreking daarvan. Op deze benadering is echter veel kritiek mogelijk. Zoals de auteur Duffield het m.i. zeer juist formuleerde: "It is part of the myth of modernity. That is, the certainty that shared progress is the normal and long term direction of all social change".[1]

De empirische realiteit verschilt zodanig met de uitgangspunten van dit model dat een andere optiek nodig is. In veel ontwikkelingslanden bestaat een situatie die zich kenmerkt door politieke en maatschappelijke instabiliteit en door economische en institutionele zwakte. In sommige landen functioneert de staat zelf niet meer (de zogenoemde *failed of collapsed states*). Ons paradigma zal deze situaties van structurele instabiliteit en wanorde moeten kunnen verdisconteren.

Veel van ons instrumentarium voor noodhulpverlening en ontwikkelingssamenwerking is nog steeds op dat optimistische paradigma gebaseerd en zal eveneens bijstelling behoeven. Het is té eenvoudig om te veronderstellen dat we worden dwarsgezeten door tijdelijke tegenslagen, en dat we na een ramp gewoon even de schouders en de schop eronder kunnen zetten om weer terug te komen op het vertrouwde pad van ontwikkeling.

In een conferentie over *Intrastate Conflict and Options for Policy*, georganiseerd door het Clingendael Instituut in Den Haag[2] en een seminar over *Governance and*

Intrastate Conflict in 'Hotel De Wereld' in Wageningen[3], beide twee weken geleden, kwam deze materie dwingend aan bod. Als een fundamenteel vraagstuk werd hierbij gezien de institutionele zwakte, ja, zelfs de ontmanteling en uitholling van de staat, zowel door interne processen, als door het internationale economische en financiële beleid. Hierdoor raakte de rol van de staat als waarborg voor de orde en de veiligheid van de burgers, alsook die van leverancier van diensten zoals onderwijs en gezondheidszorg, in het geding. Uiteindelijk verliest de staat zijn operationele capaciteit en legitimiteit. De instituties raken gefragmenteerd en geprivatiseerd; ze worden ongegeneerd gericht op private, individuele of groepsbelangen. Hierbij moet voor ogen worden gehouden dat het najagen van dergelijke privé belangen het beste gedijt in chaotische omstandigheden, waar het plunderen van natuurlijke rijkdommen en het zich verrijken aan allerlei illegale activiteiten -variërend van wapensmokkel en afpersing van lokale bevolkingen tot drugshandel- ongestoord kunnen plaatsvinden. We moeten er zelfs rekening mee houden dat dergelijke wanordelijke en gewelddadige situaties geen onbedoeld gevolg zijn van een reeks min of meer desastreuze processen, maar een bewust gecreëerde omstandigheid. Dit compliceert het denken over oplossingen enorm.

Er is een tweede reden, waarom een simpele terugkeer naar de vroegere situatie niet voor de hand ligt. Oorzaken van conflicten liggen vaak in de politieke en economische situatie van vóór het conflict. Een terugkeer naar die situatie zou de kiemen leggen voor een nieuw conflict. Je moet met iets nieuws komen. Dit geldt evenzeer bij natuurrampen. Veel slachtoffers vallen

in laatste analyse als gevolg van foute beslissingen over de locatie van nederzettingen op hellingen of in rivierbeddingen, door het gebrekkig volgen van bouwvoorschriften in aardbevingsgevoelige gebieden of door wanbeheer van natuurlijke hulpbronnen. Deze fouten moeten bij de wederopbouw na een ramp worden vermeden, zodat de bevolking minder kwetsbaar wordt.

De ramp zelf heeft natuurlijk ook allerlei onomkeerbare veranderingen teweeg gebracht. Deze constateringen hebben gevolgen voor de analyse van noodsituaties. Ik bepleit met dit betoog overigens niet dat we doemscenario's moeten gaan hanteren, zoals Kaplan in zijn boek *The Ends of the Earth*[4], maar wel dat we de échte problemen -meestal van politieke aard- op realistische wijze moeten verdisconteren in onze aanpak en niet moeten beschouwen als tijdelijke ongemakken van incidentele aard, van waaruit een onproblematische terugkeer naar de situatie van voor de ramp mogelijk of zelfs gewenst is.

Veranderende conflicten

Op het terrein van de veiligheid worden de risico's thans volledig anders ingeschat dan een decennium geleden, in -wat naar verluidt een Russische generaal aanduidde met- 'the good, old times of the Cold War'.[5] De Koude Oorlog was in feite een strijd tussen twee politieke, economische en ontwikkelingsmodellen: het socialistische en het kapitalistische. De veiligheidsproblematiek was overzichtelijk en relatief voorspelbaar geordend in een bipolaire machtstegenstelling tussen de twee blokken. Oorlogen werden nog gezien als interstatelijke geschillen. Het ging

om een georganiseerde strijd tussen de legers van twee of meer staten, waarbij allerlei internationale afspraken golden, zoals op het terrein van het oorlogsrecht.

Vandaag de dag hebben we te maken met andere oorlogen: intrastatelijke conflicten. Vaak wordt gesuggereerd, dat dit type oorlog vooral na het verdwijnen van de Koude Oorlog is opgekomen, maar deze conflicten zijn al sinds de Tweede Wereldoorlog sterk in de meerderheid. In het Westen waren we zo op de Koude Oorlog gefixeerd, dat deze conflicten nauwelijks aandacht kregen. De auteur Holsti heeft berekend dat sinds 1945 minder dan een kwart van alle oorlogen interstatelijk was en meer dan driekwart kan worden gekenschetst als intrastatelijke conflicten. Hij stelt dat niet de relaties tussen staten, maar juist het karakter van de staten zelf als verklaringsgrond voor deze conflicten moet worden gezien.[6] In veel landen is het probleem van geweld feitelijk terug te voeren tot een gebrek aan overeenkomst tussen de staat en de gemeenschap of, beter, de verschillende gemeenschappen die de staat wordt verondersteld te representeren en te besturen. Veel van deze samenlevingen zijn pluralistisch, d.w.z. er zijn groepen met verschillende talen, religies en etnische achtergronden. De staat mist vaak zowel de ideologische grondslag, de fysieke basis, de institutionele presentie als de legitimiteit om geloofwaardig te kunnen optreden met betrekking tot deze veelheid aan identiteiten en belangen.

Conflicten ontstaan wanneer bepaalde groepen buitengesloten worden van politieke macht en

medezeggenschap, en niet meedelen in voorzieningen en diensten, terwijl andere groepen juist worden bevoordeeld. Een tweede belangrijk geschilpunt betreft de achterstelling van de eigen culturele identiteit, b.v. op basis van de taal. De strijd voor meer individuele-, en groepsrechten ging in veel gevallen al gauw over in bewegingen voor meer autonomie en -zeker wanneer de overheid antwoordde met repressie- in gewapende strijd voor onafhankelijkheid of afscheiding.

Bij intrastatelijke conflicten spelen ook economische factoren, zoals schaarse hulpbronnen, of ideologische geschilpunten. Economische factoren geven vaak pas aanleiding tot gewapend verzet in combinatie met discriminatie op grond van *identity politics*, zoals aangetoond in een onderzoek van het Instituut Clingendael over oorzaken van conflict in de 'Derde Wereld'.[7] Dit onderzoek, waarbij ik het voorrecht heb betrokken te zijn, maakt ook duidelijk dat het begrippenpaar inter- en intrastatelijk conflict reconceptualisering behoeft. Bij de meeste intrastatelijke conflicten kan een buitenlandse betrokkenheid worden geconstateerd, en de gevolgen van deze conflicten gaan verder dan de landsgrenzen, die in grote delen van de wereld *überhaupt* arbitrair van aard of controversieel zijn.

Het omgaan met intrastatelijke conflicten stelt de VN, de NAVO en ook de Nederlandse krijgsmacht voor allerlei uitdagingen, net zoals het Internationale Comité van het Rode Kruis en allerlei internationale hulporganisaties en niet-gouvernementele organisaties (NGO's). De oorzaken van een intrastatelijk conflict hebben meestal een lange

geschiedenis. Zij zijn vaak tegelijkertijd politiek, economisch, etnisch, religieus, en ideologisch van karakter. De conflicten zijn langdurig, waarbij episoden van intens geweld worden afgewisseld met perioden van relatieve rust. Hierdoor is het aantal slachtoffers per conflict kleiner dan in de klassieke oorlog -vandaar het begrip *low intensity warfare*-, maar het totaal aantal slachtoffers is nog steeds zeer hoog.

Bovendien is de civiele bevolking vaak expliciet doelwit van het geweld en vallen de meeste slachtoffers (circa 90%) onder de burgerbevolking. Grote groepen slaan op de vlucht; de bewust aangerichte verwoesting van huizen en andere civiele doelen is enorm. Internationale afspraken en regels zijn nauwelijks van toepassing en er is geen duidelijk begin en eind aan de vijandelijkheden. De oorlogsvoering gebeurt verspreid en is gefragmenteerd. Op het slagveld zijn lichte wapens en guerilla-achtige technieken favoriet, inclusief methoden als verkrachting, *ethnic cleansing* en uithongering. Het is moeilijk onderscheid te maken tussen strijders, paramilitaire eenheden, criminele bendes, huurlingen en de burgerbevolking. De economie functioneert meestal niet meer of maar gedeeltelijk en er is een parallelle, informele economie ontstaan gebaseerd op wapens, drugs en oorlogswinst, in het Engels adequaat aangeduid met de term *economy of violence*. Deze *economy of violence* neigt het geweld en de noodsituatie te bestendigen, zoals ik al eerder zei.

Overige dreigingen

Naast deze militaire dreigingen bestaan er vele andere nieuwe risico's. Criminaliteit en terrorisme,

klimatologische en ecologische veranderingen, ongebreidelde technologische ontwikkelingen, het slechte beheer van natuurlijke hulpbronnen en spanningen tussen bevolkingsgroepen of landen over schaarse hulpbronnen: land, water, graas- en visserijrechten, een thema dat hier in Wageningen onlangs onder de titel 'Groene conflicten' aan de orde is gesteld. Al deze dreigingen hebben een aantal karakteristieken gemeen.

Net als intrastatelijke conflicten, zijn ze complex. Ze hebben meerdere oorzaken en gevolgen, en ontberen dus een eenduidige keten van causaliteit, waardoor simpele oplossingen niet werken. In de meeste gevallen zijn er vele partijen bij betrokken. Het hanteren van een multi-actor perspectief met meerdere *interfaces* en *arena's of struggle*, is dan ook een noodzaak. Een ander aspect betreft de relatieve onvoorspelbaarheid van de nieuwe uitdagingen. Paul Kennedy stelde het al in zijn boek *Preparing for the twenty-first century*: "Nothing is certain except that we face innumerable uncertainties".[8] De gevolgen van deze nieuwe bedreigingen zijn, aldus Kennedy, wereldwijd en blijven niet meer beperkt tot het lokale niveau. Iedereen kan door deze gevaren worden getroffen.

Intrastatelijke conflicten hebben verder grensover-schrijdende, zogenoemde *spill-over* effecten. De druk van vluchtelingenstromen uit rampgebieden doet zich overal gevoelen, ongeacht de vraag of het motief tot vluchten nu politieke onderdrukking is, de onmogelijkheid het hoofd economisch boven water te houden of het gevolg van de achteruitgang van het

milieu. Ecologische en technische rampen -denk aan vervuiling en nucleaire *fall-out*- plegen zich niet aan landsgrenzen te storen. Hetzelfde geldt voor zaken als internationale criminaliteit en terrorisme. Kennedy concludeert dat er bij veel van deze nieuwe bedreigingen geen winnaars en verliezers meer zijn aan te wijzen, en dat de gevolgen ons allen aangaan. Dit, dames en heren, is de context die van belang is bij de analyse zoals mij die bij deze nieuwe leerstoel voor ogen staat. Vanzelfsprekend hoeven niet alle aspecten door de leerstoel zelf te worden bestudeerd. Niettemin zal men, ook in de praktijk van de hulpverlening, om een aantal vraagstukken niet heen kunnen, zoals de veranderende aard van conflicten en de rol van *identity politics*, tot in het vluchtelingenkamp toe. Met name de rol van de staat in een plurale samenleving verdient naar mijn mening aandacht. Gevreesd moet worden dat voortschrijdende ontmanteling van de staat in deze tijd van globalisering de kans op rampen en conflicten vergroot. Aan de andere kant is het duidelijk dat de staat zelf al te vaak een rol speelt bij het ontstaan van rampen en conflicten. Om de institutionele capaciteit van de staat te versterken is een verfijning van academische begrippen en beleidsinstrumenten nodig. Ook moet overleg worden gevoerd met maatschappelijke organisaties en bevolkingsgroepen. Tenslotte is voor het bedenken van werkzame oplossingen vooral veel verbeeldingskracht nodig.

Rampen onder de loep genomen.

Rampentypologie
Rampen kunnen worden onderscheiden in drie categorieën. Natuurrampen (overstromingen, orkanen, aardbevingen, droogte e.d.), rampen veroorzaakt door mensen (de zogenoemde *human induced disasters*: b.v. industriële, technologische en verkeersrampen) en rampen ten gevolge van gewapend conflict (de situatie in Soedan, Somalië, Afghanistan e.d.). Dit onderscheid komt erg vertrouwd over, maar kan bij nadere beschouwing eigenlijk niet worden gehandhaafd. Veel rampen zijn immers complex van aard, zoals ik daarnet heb betoogd, en een simpele indeling doet hieraan onvoldoende recht. Veel natuurrampen zijn uiteindelijk terug te voeren op een slecht beheer van natuurlijke hulpbronnen. Overstromingen en aardverschuivingen hebben veelal te maken met houtkap in de bovenstroom van rivieren en op hellingen. Hongersnood blijkt beter verklaard te kunnen worden vanuit het overheidsbeleid en allerlei economische gegevens dan uit regencijfers of de beschikbaarheid van voedsel, zoals aangetoond door de winnaar van de Nobelprijs voor de economie in 1998, Amartiya Sen, in zijn inmiddels klassieke werk *Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation*.[9]

Daarnaast kunnen de verschillende typen rampen elkaar versterken. Doordat mensen van huis en haard verdreven worden in een burgeroorlog, kunnen ze geen voedsel meer verbouwen, terwijl ook de gebruikelijke vormen van lokaal, wederzijds hulpbetoon uitvallen. Het wordt dan moeilijk te bepalen of een hongersnood, zoals b.v. in Somalië, aan de droogte of aan de burgeroorlog te wijten was.

Definities van rampen
Het *International Relief and Development Project* van Harvard definieert een ramp als een "crisis situation that outstrips the capacity of a society to cope with".[10]
Blaikie en zijn mede-auteurs, die een toonaangevend boek over natuurrampen hebben geschreven, zeggen: "A disaster occurs when a significant number of vulnerable people experience a hazard and suffer severe damage and/or disruption of their livelihood system in such a way that recovery is unlikely without external aid."[11]
Nog weer een andere definitie luidt: "The impact of a natural or man-made event upon a vulnerable community resulting in disruption, damage and casualties which cannot be relieved by the unaided capacity of locally mobilized resources."[12]

Het centrale element van al deze definities betreft de mogelijkheden of beter gezegd -de onmogelijkheden- van de getroffen bevolking om een crisissituatie zelf te boven te komen, in het Engels wel aangeduid met het begrip *coping capacity*. Daarmee wordt gelijk geïmpliceerd dat hulp van buiten noodzakelijk is om verder menselijk lijden en verlies van eigendommen en hulpbronnen te voorkomen. De weerbaarheid van samenlevingen en het tegenovergestelde daarvan, namelijk de kwetsbaarheid, zijn niet alleen een kwestie van economische en financiële veerkracht, maar ook en misschien juist wel één van institutionele en organisatorische capaciteit. Soms is die capaciteit er wel, maar wordt hij niet benut of niet opgemerkt.

Er wordt ook wel een institutioneel criterium voor rampen gehanteerd, waarbij de ramp eerst moet worden

uitgeroepen door de autoriteiten. Het nadeel van dit criterium is dat sommige regimes hiertoe niet overgaan vanwege overwegingen van internationaal prestige, of gewoonweg omdat ze bezig zijn bepaalde bevolkingsgroepen of tegenstanders in hun land te onderdrukken of uit te moorden. Hierbij zijn buitenlandse pottenkijkers niet gewenst. Tenslotte kan ook nog het aantal slachtoffers worden gebruikt. In veel situaties is het echter moeilijk een betrouwbaar beeld te krijgen, omdat de bevolking op drift is geraakt en bepaalde gebieden moeilijk toegankelijk zijn.

Vanuit de maatschappijwetenschappelijke invalshoek die de leerstoel Rampenstudies voor ogen staat, is het institutionele en getalsmatige criterium secundair en staat de genoemde *coping capacity* van de samenleving of betrokken gemeenschap centraal. Hier liggen ook de beste aanknopingpunten voor beleid: het versterken van die capaciteit houdt immers automatisch een geringere kwetsbaarheid voor rampen in.

Bij het onderscheid tussen een *slow* en *rapid onset disaster*, gaat het erom of de ramp zich onmiddellijk of geleidelijk aan voltrekt (b.v. het verschil tussen een aardbeving en een zich voortslepend gewapend conflict). Hongersnoden ontwikkelen zich meestal langzaam en veroorzaken niet onmiddellijk dodelijke slachtoffers. Hierdoor blijft het rampkarakter ervan heel lang dubbelzinnig. Zoals de auteur Field het treffend zei: "the dividing line, if there is one, between famine and non-famine is so blurred, that on the margins, the existence of famine is a matter of interpretation."[13] Mede om deze reden wordt er in de praktijk helaas zelden tijdig actie

ondernomen en arriveert hulp vaak als het ergste al weer over is.

Slachtoffers en schade
Bij al deze rampen spraken we de afgelopen 25 jaar gemiddeld over tussen de 200.000 en een kwart miljoen doden per jaar, en over ruim 130 miljoen overig getroffenen. Het aantal vluchtelingen, asielzoekers en ontheemden samen schommelde de laatste jaren tussen de dertig en veertig miljoen. De materiële schade was bijna 450 miljard US dollar per jaar.[14] Het aantal gerapporteerde natuurrampen over de afgelopen 25 jaren was ruim 5.000 en het aantal rampen met een menselijke oorzaak ruim 2.500. Volgens de *World Conflict and Human Rights Map 1998* gemaakt door het *Interdisciplinary Research Programme on Causes of Human Rights Violations* PIOOM bedroeg het aantal conflicten in 1997/98 wereldwijd bijna 200 (geclassificeerd als 16 *high-intensity*, 70 *low-intensity* en 114 *violent political conflicts*).

Maar verreweg de meeste doden vielen door natuurrampen, waarvan weer meer dan de helft door droogte en hongersnood. De meeste doden en overig getroffenen vielen in ontwikkelingslanden in Azië, Afrika en Latijns Amerika.

Verklaringen van rampen
Dit vraagt om een nadere verklaring. Komen rampen nu echt zoveel vaker voor in de 'Derde Wereld', zoeken rampen de 'Derde Wereld' op of zijn er andere oorzaken? Er is een zekere invloed van klimatologische en geologische factoren, maar het feit blijft, dat een

aardbeving in Los Angeles maar een fractie van het aantal slachtoffers maakt van een, op de schaal van Richter even sterke, aardbeving in Managua. Dit geldt ook voor orkanen die b.v. de Cariben en het Zuiden van de Verenigde Staten teisteren. Er zijn dus samenlevingen die zelden een ramp ervaren doordat hun economische en sociale systemen crises kunnen hanteren zonder een uitzonderlijk verlies van levens en eigendommen. In andere, meestal armere samenlevingen, bestaat dat vermogen niet of in veel mindere mate. Op het niveau van de lokale samenleving of dat van het huishouden wordt in dit verband wel gesproken van *coping mechanisms*, letterlijk vertaald 'mechanismen om met iets om te gaan', 'om je ergens mee te kunnen redden'.

Wanneer mensen niet of maar moeilijk in staat zijn zichzelf te redden in noodsituaties gebruiken we het begrip kwetsbaarheid. Het risico door een ramp te worden getroffen is een resultante van het gevaar -de al dan niet natuurlijke dreiging- en de kwetsbaarheid van de bevolking of categorieën daaruit. Bij pogingen rampen te verklaren, te voorkomen, de effecten te dempen (mitigeren), en ook bij de noodhulpverlening zelf heeft het begrip kwetsbaarheid een centrale plaats verworven.

Dit komt omdat (reductie van) kwetsbaarheid zich beter leent voor beleidsmatige actie en externe interventie dan de meeste dreigingen zelf. De zogenoemde *vulnerability assessments* zijn eigenlijk onmisbaar geworden voor een structurele aanpak van de problematiek. Kwetsbaarheid is trouwens een begrip met vele kanten: materieel en fysiek, organisatorisch en motivationeel. Kwetsbaarheid staat ook weer niet op zichzelf en komt voort uit bredere

samenhangen, tot en met de onderontwikkeling en de politieke economie in de 'Derde Wereld' toe. De armoede in die landen en de processen van uitsluiting en marginalisatie spelen tevens een belangrijke rol. Rampen blijken daarom binnen hetzelfde gebied ook vaak weer de armste, minst bevoorrechte groepen te treffen. Hiermee is van het begrip ramp een relatieve definitie en geen absolute omschrijving gegeven. Ook de Internationale Federatie van Rode Kruis en Rode Halve Maanverenigingen stelt dit vast: "An emergency cannot be defined as an absolute set of conditions".[15]

De reeds aangehaalde auteur Blaikie heeft een model ontwikkeld waarin het ontstaan en de toename van kwetsbaarheid voor natuurrampen wordt uitgelegd. De diepere oorzaken liggen in het beheer van de fysieke omgeving, de fragiele ecologie, de zwakke economie etc.Deze oorzaken zijn natuurlijk niet eenvoudig te verhelpen. Bij de verklaring van hongersnoden hebben we een vergelijkbare ontwikkeling gezien.

Eerst werd hongersnood verklaard uit eenvoudige factoren, zoals de invloed van goden of het klimaat, of door middel van Malthusiaanse en neo-Malthusiaanse opvattingen, waarbij respectievelijk overbevolking en medische vooruitgang leidden tot een onbalans tussen bevolking en voedsel. Uiteindelijk werden de oorzaken niet alleen meer gezocht in de beschikbaarheid van voedsel (de zogenoemde *food availability* these), maar geanalyseerd in termen van claims en controle over voedsel (de *food entitlement* these). *Entitlements* zijn "definite and socially sanctioned claims to, and effective legitimate command over food and other relevant

commodities and services".[16] Heel simpel valt de tegenstelling tussen de twee benaderingen samen te vatten als een verschil tussen aanbod (*availability*) en vraag (*entitlement*).

De econoom Sen toonde voor de grote hongersnood in Bengalen van 1943 aan, dat er geen voedseltekorten waren, maar dat de relatieve prijzen van voedsel en andere producten aan verandering onderhevig waren (o.a. door speculatie met graan i.v.m. de oorlogssituatie in Azië op dat moment). Door de verslechterende ruilvoet (*terms of trade*) werd voedsel voor landlozen, ambachtslieden e.d. onbereikbaar. In het geval van Ethiopië werd op vergelijkbare wijze het voedsel voor herders onbereikbaar. Sen merkte in dit verband over een Ethiopische herder op: "that he was hit by drought, and decimated by the market mechanism".[17]

Bij dit soort verklaringen zijn dus complexe economische verbanden aan de orde, maar ook zaken als de administratieve en politieke wil, en de capaciteit van de overheid om op te treden. Behalve de institutionele daadkracht van de overheid zelf, spelen ook de deviezenreserve ten behoeve van eventuele voedselimporten en het bestaan van een goed werkend *early warning and response* systeem een rol. Tussen landen in dezelfde regio kunnen op deze terreinen kenmerkende verschillen bestaan. Al deze voorbeelden tonen aan dat de verklaring van rampen, via analyses van kwetsbaarheid, *entitlements* en institutionele reactiecapaciteit, verre van eenvoudig is, en zich baseert op bredere sociale, economische en politieke samenhangen. Het zal u dan ook niet verbazen dat de

traditionele noodhulp, buiten het tegemoet komen aan een acute humanitaire noodsituatie, uiteindelijk geen antwoord kan vormen op deze problematiek. Zoals de auteur Cuny het al 15 jaar geleden samenvatte: "Recognizing poverty as the primary root of vulnerability and disaster in the Third World is the first step toward developing an understanding of the need for change in current disaster response practices. For if the magnitude of disasters is an outgrowth of underdevelopment and poverty, how can we expect to reduce the impact with food, blankets, and tents, the traditional forms of assistance?"[18]

Omgaan met rampen: de bevolking

Rampen zijn dus de resultante van bedreigingen en kwetsbaarheid. De lokale capaciteit om een ramp het hoofd te bieden is hierbij een cruciale variabele. Hoe groter die capaciteit, hoe geringer de kwetsbaarheid en hoe minder het risico dat er een rampsituatie ontstaat. Bevolkingen uit ontwikkelingslanden hebben eeuwenlang ervaring met voor- en tegenspoed opgedaan en hebben hiervoor zogenoemde coping mechanisms ontwikkeld. Curtis definieert *coping mechanisms* als een set van activiteiten en tactieken die actoren in een crisis ondernemen in antwoord op de veranderde of te veranderen situatie.[19] Overigens is het verschil tussen *coping* gedurende crises en *coping* in het leven van alledag in de 'Derde Wereld' vaak maar een vloeiende lijn. *Coping mechanisms* zijn geworteld in traditionele, cultureel bepaalde betrekkingen en samenwerkings-verbanden. Daarom zijn b.v. de *coping mechanisms* van

herders en landbouwers bij droogte in Afrika geheel verschillend.

Ik kan nu geen diepgaande verhandeling geven over lokale *coping mechanisms* bij rampen. Het gaat er om dat mensen een groot scala aan handelswijzen ontwikkelen om risico's te vermijden of rampzalige gebeurtenissen op te vangen. Bepaalde vormen van landbouw kunnen het risico van hongersnood al sterk verminderen, zoals *intercropping* of het zaaien van gewassen met verschillende rijptijden, het verbouwen op verschillende hoogtes en onder uiteenlopende klimatologische omstandigheden. Verder streeft men naar de diversificatie van inkomensbronnen, b.v. door activiteiten in de informele sector of arbeidsmigratie. Dit zijn risicomijdende strategieën. Een risico-absorberende strategie is natuurlijk voedselreductie zelf, het minder eten of het gaan eten van andere gewassen. Herdersvolken kennen allerlei *coping mechanisms*, waarbij ze de grootte en samenstelling van hun kuddes aanpassen door o.a. verkoop, ruil en slacht en verder strategische contacten aangaan met landbouwers alsook vanzelfsprekend de eigen netwerken en clan relaties benutten.

Bij andere rampen, zoals overstromingen in Bangladesh blijkt men de rijstvariëteiten (stengellengte) zodanig te combineren, dat men bij elke waterstand iets heeft. Er zijn verder nog talloze specifieke, lokale mechanismen. In Bangladesh worden b.v. de strenge *purdah*-regels, die inhouden dat vrouwen afgezonderd moeten zijn van de samenleving, tijdens een overstroming versoepeld. Bij complexe rampen met gewapend geweld is de situatie

vaak lastiger, maar ook hier worden allerlei strategieën ontwikkeld. Vluchtelingen nemen allerlei economische initiatieven in en rondom kampen, inclusief het slim naar hun hand zetten van de buitenlandse hulpverlening. Er blijven familieleden binnen het kamp om voedselbonnen e.d. te ontvangen, terwijl anderen buiten het kamp actief zijn. Dit is trouwens alleen al noodzakelijk gelet op het eenzijdige pakket dat in het kamp wordt verstrekt en dat via ruil, verkoop of aanschaf moet worden gediversifieerd en gecompleteerd.

Het onder de aandacht brengen van de capaciteit voor zelfredzaamheid van de lokale bevolking betekent overigens niet een pleidooi voor het verminderen van noodhulp aan crisisgebieden. Op de eerste plaats dient te worden erkend dat de beschikbare hulpbronnen voor lokale gemeenschappen verminderen. Veranderingen in de economie, de verminderde toegang tot grond, migratie naar de stad e.d. maken dat verder veel van de traditionele *coping mechanisms* niet meer goed werken in hedendaagse crises. Bepaalde manieren van doen kunnen bij terugkeer na een ramp of een conflict hun relevantie zijn kwijt geraakt, omdat de lokale situatie is gewijzigd.

In de tweede plaats is niet iedereen in gelijke mate in staat zich zelf te redden, wat samenhangt met verschillen in leeftijd, sekse, etniciteit, en economische differentiatie. De beschikking over sociale netwerken is hierbij een belangrijke variabele. Kwetsbare groepen zijn nu eenmaal minder goed in staat dreigingen het hoofd te bieden en aangewezen op hulp.

In de derde plaats wil ik wijzen op de effecten van wanhoopsdaden, oftewel *distress coping*. Als de nood hoog is, nemen mensen hun toevlucht tot strategieën die de samenleving verder kunnen ontwrichten of die de bestaansrisico's op langere termijn vergroten. Als een ramp zich aandient verkopen mensen bijvoorbeeld vaak roerende goederen zoals radio's of juwelen. Dit wordt wel aangeduid als *insurance sales*, omdat het gaat om goederen die althans gedeeltelijk de functie van spaarpot of verzekering vervullen. Echter, als deze spaarpotten zijn uitgeput, gaat men over op zogenoemde *distress sales*. In wanhoop verkoopt men produktiemiddelen die nodig zijn voor de volgende oogst of produktiecyclus. *Distress sales* tasten zo dus de basis voor herstel in de toekomst blijvend aan: b.v. wanneer land en vee moeten worden verkocht.

Een dergelijke situatie gaat vaak gepaard met dramatische vormen van sociale desintegratie, waarbij sociale reciprociteiten en traditionele hulpvormen onder zware druk komen te staan. Behalve de verkoop van allerlei goederen splitsen families zich, op zoek naar werk. In uiterste omstandigheden worden strategieën als smokkel, diefstal en zwarte marktpraktijken gehanteerd, soms worden kinderen verkocht en dochters uitgehuwelijkt of de prostitutie ingedreven. Uiteindelijk verlaten mensen hun land, huizen en gemeenschappen in een wanhopige zoektocht naar voedsel, vaak ziek en verzwakt. Heel vaak sterven er duizenden voordat de hulp arriveert. Dit is de zogenoemde *distress migration*. Een vermindering van noodhulp met een beroep op de zelfredzaamheid van mensen, waarbij mensen in feite niets anders rest dan wanhopige vormen van *distress*

coping is zowel uit moreel oogpunt te verwerpen als om redenen van veiligheid en ontwikkeling.

Coping mechanisms zijn van groot belang voor de hulpverlening, omdat de hulp moet aansluiten op de lokale situatie en het economische, sociale, culturele en organisatorische potentieel van de getroffenen, en zo hun *coping capacity* voor de toekomst kan versterken. Deze aansluiting is ook van belang wanneer activiteiten door de bevolking zelf moeten worden gecontinueerd of overgenomen. De Wageningse hoogleraar Richards heeft in dit verband het begrip *smart relief* geïntroduceerd. Het beeld van het passieve, hulpafhankelijke slachtoffer dat zijn hand ophoudt en door de westerse hulp moet worden geholpen in vrijwel al zijn behoeften, is volledig of grotendeels onjuist. Mensen die ernstig gewond of getraumatiseerd zijn, hebben in het begin natuurlijk veel steun nodig. Maar heel vaak wordt er te weinig gebruik gemaakt van de aanwezige capaciteiten, of worden deze niet herkend. Dan weer verhinderen regels dat vluchtelingen eigen activiteiten ontplooien, en krijgen ze letterlijk niet de vrijheid taken ter hand te nemen, zoals uitgebreid beschreven in de literatuur en overigens ook niet onbekend in dit land. De leerstoel Rampenstudies neemt zich voor de gehele problematiek van lokale *coping mechanisms* via lokale casestudies nader in kaart te brengen.

De door mij reeds genoemde *vulnerability* and *capacity assessments* vormen een goed instrumentarium om zicht te krijgen op de percepties en capaciteiten van de bevolking evenals hun kwetsbare kanten. In de praktijk zijn er genoeg voorbeelden waar de hulpverlening al zo

werkt. Ook zijn er helaas nog veel gevallen waarin zo'n aanpak wordt tegengehouden door onjuiste etiketteringen van de getroffen bevolking als b.v. onwetend, incapabel, inert, afhankelijk en passief. Het toeschrijven aan de slachtoffers van een zogenoemd *dependency-syndrome* maakt ze uiteindelijk ook afhankelijk, zoals Zetter en Needham o.a. hebben betoogd. Gelukkig weten we ook dat vluchtelingen -zodra ze de kans krijgen- allerlei eigen initiatieven zullen ontplooien, zoals door Kibreab beschreven voor een vluchtelingenkamp in Somalië.[20]

Omgaan met rampen: de externe hulpverlening

Zoals ik net heb betoogd moet de externe hulpverlening aansluiten op de lokale realiteit. Het is echter een feit dat het internationale noodhulp 'systeem' zelf een realiteit is met eigen specifieke karakteristieken, die een flexibele aansluiting bemoeilijken. Het is overigens aan debat onderhevig of we het begrip noodhulp 'systeem' wel mogen gebruiken en dit niet te veel samenhang suggereert tussen de vele niveaus en verschillende actoren.

Het is van groot belang bij de hulpverlening te inventariseren welke actoren betrokken zijn in de diverse fasen van het proces. Een dergelijke institutionele landschapsverkenning leert al gauw dat we met geheel verschillende organisaties van doen hebben: multilaterale-, overheids-, en niet-gouvernementele organisaties. Die veelheid aan organisaties met uiteenlopende mandaten, belangen, opvattingen en werkculturen kan gemakkelijk leiden tot communicatie- en coördinatieproblemen.

Om recht aan dit heterogene beeld te doen, heb ik elders al eens voorgesteld een gedetailleerde actoranalyse van de hulpverlening te maken, langs de lijnen zoals ontwikkeld binnen de Wageningse sociologiebeoefening. Zo kunnen ook de zogenoemde *interfaces* tussen de verschillende actoren aan een nader onderzoek worden onderworpen.[21] Dit zou kunnen uitwijzen hoe de verschillende *stake-holders* in een concrete situatie met elkaar omgaan. Ik geef nu slechts een korte aanduiding van de diverse groepen actoren, die we daarbij kunnen tegenkomen:

In de eerste plaats hebben we de multilaterale organisaties, die over het algemeen tot de VN-familie behoren. Te denken valt hierbij aan organisaties als het Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen, het Wereldvoedselprogramma, de Wereldgezondheids-organisatie e.d., maar ook aan speciale *peace-keeping*, *peace-building* of *peace-enforcement* eenheden van de Verenigde Naties. Deze eenheden zijn ingesteld ter handhaving van de vrede en veiligheid in een bepaald land, maar worden ook vaak belast met de bescherming en het logistiek ondersteunen van humanitaire operaties.

Het Internationaal Comité van het Rode Kruis heeft een speciaal mandaat tot humanitaire hulp en bescherming in oorlogs- en conflictsituaties, op basis van de conventies van Genève en de bijbehorende protocollen. Hierin verschilt het fundamenteel van internationaal opererende NGO's, zoals CARITAS en Artsen zonder Grenzen. Ook zij hebben hun eigen mandaten, statuten e.d., maar ontberen een volkenrechtelijke grondslag en daarmee soms ook de internationale erkenning van hun

onafhankelijkheid, hoezeer deze ook in het eigen vaandel staat geschreven.

Verder zijn er allerlei regeringen van donor- of buurlanden. Hoewel noodhulp in principe op basis van humanitaire argumenten wordt verschaft, valt niet te ontkennen dat op dit niveau allerlei politieke en soms zelfs geopolitieke motieven een rol spelen. Dat dit bij militaire, al dan niet humanitair gerichte, interventies ook het geval is, behoeft nauwelijks nadere toelichting. De autoriteiten van het getroffen land zelf hebben in principe de plicht om voor hun eigen onderdanen te zorgen en zouden idealiter noodhulpacties dienen te coördineren dan wel erbij betrokken behoren te zijn. Toch is dit vaak niet het geval, door een reeks van oorzaken, zoals incompetentie, corruptie en gebrek aan hulpbronnen. Niet-representatieve of onderdrukkende regimes zijn zelf vaak partij bij het conflict.

Dit alles neemt niet weg dat er ook situaties zijn waarin het passeren van de lokale overheden ronduit verkeerd is, omdat dit de rehabilitatiefase en de terugkeer naar een normale situatie ernstig belemmert.[22] We hebben ook de organisaties in het land zelf b.v. de nationale Rode Kruis of Halve Maanverenigingen, kerken en allerlei lokale NGO's. Vaak worden in noodsituaties NGO's opgericht om uit de hulpruif te kunnen mee eten. Tenslotte hebben we de getroffen bevolking zelf en haar organisaties en interne leiderschapsstructuren. Zij mogen meestal hooguit in een slachtofferrol meedoen. Naar mijn oordeel zou dit niveau via gerichte casestudies beter in kaart kunnen worden gebracht. Veel interventiemodellen in de noodhulp zijn gebaseerd op de logica van de

hulpverlenende organisatie. We moeten beter zicht zien te krijgen op een rampenchronologie vanuit het perspectief van de getroffenen en de ontvangers van de hulp, het zogenoemde *beneficiary perspective*. Dit geeft een heel ander, minder administratief en planmatig, beeld van de situatie dan de logica van de instituties.

Een laatste factor van betekenis vormen de media. Deze geven een hele speciale dynamiek aan noodhulp en de politieke betekenis ervan. Heel veel hulp is *media-driven* en politici komen vaak pas in beweging als ze hierdoor gedwongen of aangespoord worden door "het nieuws", zoals de gevallen van Ethiopië en Somalië uitwijzen. De landing van de Amerikaanse mariniers op het strand van Mogadishu werd met een dag uitgesteld, totdat de TV camera's van CNN bedrijfsklaar waren.

De situatie wordt helemaal ingewikkeld als diplomatieke, militaire en hulpacties tegelijk lopen en de gezagsverhoudingen daarbij niet in één hand liggen. De relatie tussen militaire, diplomatieke en politieke initiatieven en de communicatie tussen hulpverleners en militairen vormen hierbij een speciale problematiek. De Lessons Learned Unit van het VN Department of Peace Keeping Operations heeft over die militaire-civiele relaties gepubliceerd. De wereld van de hulpverlening en die van het leger waren tot voor kort ook in Nederland twee werelden apart. Het blijkt dan ook dat de samenwerking in noodsituaties niet eenvoudig verloopt, hoewel men aan weerskanten aan elkaar begint te wennen.[23] De NGO's zelf tenslotte blijken een heel heterogeen gezelschap te vormen. Er zijn vele punten waarop zij onderling verschillen zoals ik elders al eens

heb uiteengezet[24], en in een aantal gevallen bestaat er onderlinge concurrentie. Behalve deze institutionele problematiek bij externe interventies bestaan er nog vele andere vragen. Ik noem u een aantal problemen die mijn specifieke aandacht hebben en in het curriculum en onderzoek van de leerstoel aan de orde komen.

In de eerste plaats, de traditionele opvattingen over rampenmanagement, zoals uitgedrukt in de *disaster management-cycle*, en de notie van het continuüm tussen noodhulp, rehabilitatie en ontwikkeling. Ik heb elders al eens aangegeven wat er niet deugt aan deze opvattingen, en gepleit voor een nadruk op verschillen en discontinuïteiten in plaats van het maskeren daarvan.[25] Binnen de leerstoel Rampenstudies zullen dit soort modellen kritisch worden bezien en zo nodig aangepast. Een derde element van het programma van de leerstoel vormt de rol van kennis zowel in het traject vóór, tijdens als na een ramp. Vóór een ramp hebben we het over verzamelen van materiaal t.b.v. *early warning and detection*, en het besluit tijdige en adequate, preventieve actie te nemen. Ook kan worden gedacht aan evacuatie of de voorbereiding van de eigenlijke hulpverlening, in het geval er een noodsituatie dreigt. Tijdens de crisis, is het van belang te volgen hoe de omstandigheden zich ontwikkelen en de hulpverlening draait. Dit soort gegevens zijn van belang voor het management van de operatie, zodat activiteiten kunnen worden bijgestuurd of aangepast wanneer de situatie op de grond dit vereist. Tenslotte is het nodig achteraf de noodhulp of rehabilitatiesteun te bezien op hun resultaten. Zo kunnen lessen voor de toekomst worden getrokken en kan tevens verantwoording worden afgelegd aan de donoren en het publiek.

Monitoring en evaluatie van noodhulp zijn bepaald moeilijker dan die van gewone ontwikkelingssamenwerking. Denkend aan de omstandigheden waaronder noodhulp moet worden voorbereid en uitgevoerd, zijn de redenen daarvoor vrij evident. Toch ligt de oplossing niet alleen maar in de ontwikkeling van een geschikt instrumentarium, een handige *toolkit*. Het gaat veeleer om de politieke en beleidsomgeving, die uiteindelijk bereid moet zijn in actie te komen, lessen en conclusies onder ogen te zien en bestaande werkwijzen, systemen en procedures aan te passen wanneer nodig. Tot nu toe is gebleken dat dit de werkelijke *bottleneck* vormt. Daarnaast moet worden bedacht dat behalve de formele geïnstitutionaliseerde manieren van leren, organisaties en individuen ook leren langs meer informele lijnen. Zo blijkt de kennis van medewerkers van noodhulporganisaties onveranderlijk veel meer omvattend te zijn dan hetgeen in de dossiers en archieven is opgeslagen. Continuïteit en de noodzaak van institutioneel geheugen komen hier echter om de hoek kijken als een probleem.

Al met al heb ik u t.a.v. externe interventies drie clusters van problemen geduid. De veelheid van actoren betrokken bij het proces en de resulterende institutionele heterogeniteit en coördinatieproblematiek, de noodzaak van reconceptualisering van bestaande *disaster management* modellen en tenslotte het proces van anticiperen, reageren op en achteraf leren van concrete situaties d.m.v. *early warning, monitoring* en evaluatie. Al deze problemen vragen om een kritische analyse van de bestaande interventiepraktijk. Het is juist hier dat het intellectuele erfgoed van de Wageningse

sociologiebeoefening van grote betekenis is. Dit geldt des te meer bij de *interface* tussen de bevolking en de hulpverlening en in situaties waar een grote hoeveelheid van actoren actief is. Waar het omgaan met rampen door de bevolking en die door de hulpverlening samenkomen.

Slot

Mijnheer de rector magnificus, dames en heren,

Het is een voorrecht na enige jaren afwezigheid, de kans te krijgen de wetenschappelijke draad op part-time basis weer op te pakken en te mogen samenwerken met collega's en vooral studenten van de Landbouw-universiteit, de universiteit waar ik zelf heb gestudeerd, ben gepromoveerd en waarmee ik een band voel. Ik dank het bestuur van de Stichting Nationaal Erfgoed 'Hotel De Wereld' voor deze benoeming en de steun en het vertrouwen, die ik heb ondervonden. Ik ben de Raad van Bestuur van de Landbouwuniversiteit erkentelijk voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik wil graag de Minister van Buitenlandse Zaken en de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking danken voor hun instemming met het vervullen van deze leeropdracht naast mijn werkzaamheden op het Ministerie.

Mijnheer de rector,

Deze universiteit spreekt mij vanuit mijn achtergrond misschien wel het meeste aan vanwege haar unieke combinatie van theoretisch inzicht en toepassing, haar sterke focus op empirisch onderzoek, haar internationale

en beleidsmatige oriëntatie en haar grote reputatie in de ontwikkelingslanden. Deze eigenschappen vloeiden voort uit het besef dat technische interventies een maatschappelijke en institutionele inbedding vereisen, zowel begripsmatig als in beleid en praktijk. Mijn gewaardeerde hoogleraar, professor van Lier, zelf oud-directeur van het planbureau Suriname, was de eerste die ons daar als jonge studenten, een kwart eeuw geleden, op wees. De Landbouwuniversiteit heeft zich gedurende haar hele bestaan overal in de 'Derde Wereld' gemanifesteerd: via haar afgestudeerden, haar resultaten van onderzoek, via allerlei organisaties en via haar uitstraling.

Op 16 november jl. is aan uw Raad van Bestuur een advies uitgebracht hoe de dramatische bezuinigingen die de Universiteit zijn opgelegd, moeten worden ingevuld. En hoewel de status van deze adviezen nog voorlopig is en het stuk met enig gebrek aan fijnzinnigheid 'Krachtig op Koers' was gedoopt, vond ik de inhoud onheilspellend. Zowel de comparatieve ontwikkelingsstudies als de maatschappijwetenschappen in brede zin zouden dienen te worden weggesaneerd of uit de kern van het programma verdwijnen. Ik ben van mening dat het ontwikkelingsvraagstuk tot de missie van de Landbouwuniversiteit moet blijven behoren en tot de kern van haar programma, ook al zullen in de toekomst wellicht meer studenten uit de 'Derde Wereld' op deze studies afkomen dan personen uit Nederland. Nu al is het sociaal kapitaal van de universiteit in de ontwikkelingslanden erg groot.

Mijn rede heeft hopelijk geïllustreerd dat een aantal

relevante vraagstukken niet vanuit een beperkt technisch, conceptueel en praktisch perspectief kunnen worden begrepen en aangepakt. Ik hoop dat die brede habitat, die Wageningen al die jaren heeft gekenmerkt, aan de universiteit zal kunnen blijven floreren, ondanks de tegenwind uit Den Haag. U mag daarbij op mijn steun en sympathie rekenen.

Hooggeleerde van Dusseldorp, beste Dirk,

Over een periode van bijna vijfentwintig jaar heb ik het voorrecht gehad als student, promovendus en vakgenoot met je te mogen samenwerken. Niet alleen heb ik veel gehad aan je kennis en inzicht, maar ook aan je gave effectief te opereren in bestuurlijke en beleidsmatige situaties. Jouw lessen m.b.t. de problematiek van interventies komen mij als hoogst bruikbaar en relevant voor op het terrein van Rampenstudies. Ik hoop dat we onze wederzijdse belangstelling voor het vakgebied nog heel lang zullen kunnen delen.

Hooggeleerde Long, beste Norman,

Ik dank jou en je collega's bij rurale ontwikkelingssociologie voor de getoonde belangstelling voor Rampenstudies. Zoals ik heb mogen releveren in mijn rede, is de aanpak zoals door jou uitgewerkt -ik mag hier misschien wel spreken van de Wageningse Sociologie- van groot belang voor de analyse van nood- en postconflict situaties. Ik zie er naar uit onze discussies en samenwerking hierover voort te zetten.

Beste Thea,

Ik prijs mij gelukkig dat jij de gelederen van Rampenstudies bent komen versterken als universitair docent. Hoewel je part-time werkt, ben je na acht maanden al onmisbaar. Jouw inbreng en enthousiasme zijn voor mij, maar eveneens voor onze studenten, van het grootste gewicht en doen mij uitzien naar onze toekomstige samenwerking.

Dames en heren studenten,

Jullie daadwerkelijke en kritische belangstelling voor de vragen waarover we het vanmiddag hebben gehad, zijn voor mij een enorme stimulans geweest om met volle vaart aan deze leeropdracht te beginnen. Vanuit een diversiteit aan politiek-maatschappelijke, en persoonlijke opvattingen hebben jullie je betrokkenheid bij de materie getoond. Belangrijke initiatieven op dit terrein in Wageningen zijn mede door jullie ontwikkeld, de cycli Conflict en Ontwikkeling en Groene Conflicten, het seminar *Governance and Intrastate Conflict*. Jullie zorgen om de gevolgen van de bezuinigingen zijn hiervan ook een goed voorbeeld. Ik hoop dat jullie betrokkenheid ook in de toekomst weerspiegeld zal blijven in de programma's van de universiteit. Ik wil me daar graag voor inzetten en zie persoonlijk in ieder geval al uit naar verdere discussies en samenwerking.

Ik dank u voor uw aandacht. Ik heb gezegd.

1 Duffield, M. 1994. Complex emergencies and the crisis of developmentalism. *IDS Bulletin*. Vol. 25, no 4, p. 38.

2 Zie: Douma, P., G. Frerks and L. van de Goor. 1998. *Research project 'Causes of conflict in the Third World', background document*. The Hague: Clingendael Institute.

3 *Democracy under fire, governance and intrastate conflict*, reader compiled by Disaster Studies and Otherwise. 1998. Wageningen: Agricultural University.

4 Kaplan, R.D. 1996. *The ends of the earth, a journey at the dawn of the 21st century*. New York: Random House.

5 Ontleend aan de redevoering 'De militaire invalshoek', tijdens een seminar over de samenwerking tussen NGO's en vredesmachten in een internationale crisissituatie door Generaal-majoor F.E. van Kappen op het Clingendael Instituut, Den Haag, 30 oktober 1998.

6 Holsti, K.J. 1996, *The state, war and the state of war*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 37.

7 Douma, P., G. Frerks and L. van de Goor. 1998. *Research project 'Causes of conflict in the Third World', background document*. The Hague: Clingendael Institute.

8 Kennedy, P. 1993. *Preparing for the twenty-first century*. London: Harper Collins Publishers.

9 Sen, A. 1981. *Poverty and famines: An essay on entitlement and deprivation*. Oxford: Clarendon Press.

[10] Anderson, M.B. and P.J. Woodrow. 1993. Reducing vulnerability to drought and famine. In *The challenge of famine*. J.O. Field. (Ed.) West Hartford: Kumarian Press, p. 133.

[11] Blaikie, P. *et al.* 1994. *At risk, natural hazards, people's vulnerability and disasters*. London: Routledge, p. 21.

[12] Ministry of Foreign Affairs. 1994. *Humanitarian aid to Somalia*. Ministry of Foreign Affairs. p. xi.

[13] Field, J.O. (Ed.) 1993. *The challenge of famine*. West Hartford: Kumarian Press. p. 264.

[14] De cijfers uit deze paragraaf zijn afkomstig van het US Committee for Refugees en het Department of Peace and Conflict Research van de Uppsala University en verder ontleend aan: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. 1996. *World Disasters Report 1996*. Oxford: Oxford University Press.

[15] International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. 1996. *World Disasters Report 1996*. Oxford: Oxford University Press, p. 39.

[16] Ministry of Foreign Affairs. 1994. *Humanitarian aid to Somalia*. Ministry of Foreign Affairs. p. xi.

[17] Sen, A. 1981. *Poverty and famines: An essay on entitlement and deprivation*. Oxford: Clarendon Press. p.112.

[18] Cuny, F.C. 1983. *Disasters and development*. Oxford: Oxford University Press, p. 15.

[19] Ontleend aan een redevoering over de relatie tussen NGO's en vredesmachten door Generaal-majoor van Kappen op het Clingendael Instituut , Den Haag, 30 oktober 1998.

[20] Zie: Zetter, R. 1991. Labelling refugees: forming and transforming a bureaucratic identity. *Journal of Refugee Studies*, 4(1), p. 39-62; Needham, R. 1995. Refugee participation. *The Courier*, 150(3-4), p. 63-65 and Kibreab, G. 1993. The myth of dependency among camp refugees in Somalia 1979-1989. *Journal of Refugee studies*. 6(4), p. 321-349.

[21] Zie onder meer: Long, N. (ed.) 1989. *Encounters at the interface. A perspective on social discontinuities in rural development*. Wageningen: Wageningen Agricultural University; en: Long, N. and J.D. van der Ploeg. 1995. Reflections on agency, ordering the future and planning. in *In search of the middle ground, essays on the sociology of planned development*. G.E. Frerks and J.H.B. den Ouden (eds.) p. 64-78. Wageningen: Wageningen Agricultural University.

[22] Zie: Luitwieler, F.R. en G.E. Frerks. 1997. Lokale bestuurscapaciteit in noodsituaties: een werkdocument. Wageningen: Landbouwuniversiteit, Rampenstudies.

[23] Zie: Homan, C. 1997. Werelden apart - over samenwerking tussen militairen en NGOs. *Militaire Spectator*. p. 166-9, p. 430-6.

[24] Zie: Frerks G.E. 1997. *Problemen in de hulp en de hulp als probleem, institutionele dilemma's bij noodhulpverlening*. Lezing voor de Stichting Utrecht VN-stad, 24 oktober 1997.

[25] Frerks, G.E. *et al.* 1995. A disaster continuum? Correspondence. *Disasters* 19 (4), p. 362-6.